

Voľby v Čínskej ľudovej republike

GABRIELA GREGUŠOVÁ

Čína je v súčasnosti regionálnou veľmocou v Ázii, perspektívne aspiruje na post svetovej veľmoci, či dokonca je konkurentom USA na poste supervelmoci.¹ Preto je isté, že v najbližších desiatich rokoch bude čoraz významnejšie ovplyvňovať medzinárodnú politiku.

Ak sa Čína stane veľmocou, bude jedinou veľmocou, ktorej politický systém nespĺňa základné demokratické kritériá, uznávané ostatnými veľmocami. Mnohí vedci však poukazujú na to, že v Číne sa už rozvíjajú niektoré demokratické prvky.² Zmena Číny na demokratickú krajinu by určite priniesla zmenu v svetovej politike. Jej zahraničná politika by sa stala predvídateľnejšou, pretože by na ňu nemala vplyv iba úzka skupina ľudí, ale všetci občania. Zvýšila by sa tiež pravdepodobnosť, že bude presadzovať mierové riešenie konfliktov. Len veľmi málo demokratických štátov viedlo po druhej svetovej vojne medzi sebou vojnu.³

Cieľom môjho príspevku nie je zdôvodniť, prečo by mala Čína splniť demokratické kritériá, ktoré uznávajú západné krajiny.

Vo svojom príspevku rozoberám, ktoré najdôležitejšie argumenty podporujú predpoklad, že sa v Číne v blízkej budúcnosti (približne desať rokov) uskutočnia slobodné voľby,⁴ a ktoré ho vyvracajú.

ZÁPADNÉ CHÁPANIE VOLIEB

Štáty, ktoré nadväzujú na demokratickú tradíciu francúzskej a americkej revolúcie, považujú slobodné voľby za nevyhnutnú (hoci nie jedinú) podmienku demokracie. Americký politológ R. Dahl v knihe *Demokracie a její kritici* hovorí o siedmych nevyhnutných inštitúciách modernej zastupiteľskej demokracie, z ktorých štyri sa týkajú slobodných volieb.⁵ Francúzsky sociológ R. Aron tvrdí, že popis pluralitne ústavného režimu zahŕňa štyri aspekty. Prvým z nich je politický systém, ktorého súčasťou sú voľby.⁶

Americký politológ G. Sartori definuje voľby ako test demokracie, pretože iba vo voľbách sa prejavuje „všeobecný konsenzus“, teda názory všetkých ľudí, ktorým záleží na tom, aby prejavili svoju mienku. Voľby sú prostriedkom na dosiahnutie cieľa, ktorým je „vláda mienky“, vláda, ktorá sa voči verejnej mienke správa responzívne a zodpovedne. Voľby musia byť slobodné, opakujúce sa a vyjadrujúce súťaž, vedúce nielen k vláde väčšiny, ale spojiť princíp kvantity s kvalitou.⁷

Volebné právo je priznané ako základné ľudské právo vo *Všeobecnej deklarácii ľudských práv* z roku 1948, článok 21: „Základom vládnej moci je vôľa ľudu. Táto vôľa má byť vyjadrená pravidelne sa konajúcimi, riadne vykonávanými voľbami na základe všeobecného a rovného hlasovacieho práva s tajným hlasovaním.“⁸

Voľby v západnom svete boli spôsobom výberu vlády už v 6.–4. storočí p. n. l.⁹ Počiatky dnešných volieb sú spojené so vznikom feudálnych spoločností (vznik parlamentov a snemov) a s buržoáznymi revolúciami v Európe a v Amerike. Vtedy sa presadil zastupiteľský princíp vytvárania zákonodarného zboru a vlády. Všeobecné rozšírenie volieb v Európe nastalo po prvej svetovej vojne, v mnohých krajinách až po druhej svetovej vojne. Predtým bolo volebné právo obmedzované rôznymi cenzami a voľby boli polosúťaživé.¹⁰

ČÍNSKE CHÁPANIE VOLIEB

Čínska ľudová republika sa rovnako snaží rozvíjať demokraciu a označuje parlamentné voľby vo svojej krajine za demokratické.¹¹ No čínske chápanie demokracie a takisto volieb je odlišné od západného.

Pre otázku volieb má zásadný význam akceptovanie autority. V Číne moc nepodlieha nezávislej kontrole a jej predstavitelia nie sú legitimizovaní alebo odvolávaní v pravidelných, kratších časových obdobiach, teda nepresadila sa tu legálne-rationálna autorita.¹² Vládi sa doteraz vždy podarilo presadiť tradičnú alebo charizmatickú autoritu.

Základom tradičnej autority je konfuciánska predstava ideálneho politického systému. Podľa nej možno nájsť najlepšieho panovníka, ktorý bude najlepšie vládnuť. Vláda má byť zverená úzkej skupine ľudí, ktorí nad ostatnými vynikajú schopnosťami a cnosťou, pretože obyčajní ľudia nechápu a nevedia hájiť vlastné záujmy alebo záujmy väčšej spoločnosti. R. Dahl označuje takúto predstavu za porúčnictvo (Platónov pojem). Tento Konfuciov ideál¹³ je zakorenený v čínskej kultúre a dodnes pretrváva.

Na rozdiel od Číny západné poňatie najlepšej vlády predpokladá, že neexistujú schopnejší a cnostnejší ľudia, ktorí majú väčšie právo vládnuť ako ostatní. Jeho zástancovia sú presvedčení, že neexistuje „veda o vládnutí“, zložená z racionálne nesporných, objektívnych právd, ktorú sa môžu naučiť iba niektorí. Účasť na vládi zahŕňa morálne rozhodovanie. Nemožno tvrdiť, že morálne sudy niektorých ľudí sú nadradené súdom iných, „obyčajných“ ľudí.¹⁴

Pre odlišné chápanie demokracie a volieb v Číne je dôležité aj rozdielne chápanie dobra jednotlivca a spoločnosti. Prevláda predstava, že dobro pre spoločnosť sa nezhoduje s tým, čo je dobré pre jednotlivca. Požadovať dobro pre seba sa považuje za egoistické, najdôležitejšie je dobro celku. Vláda má preto nielen právo, ale aj povinnosť zasahovať do života jednotlivcov.¹⁵

Toto chápanie je staršie ako učenie Konfucia. Dôraz na význam spoločnosti je spojený so spôsobom života v prvých starovekých štátoch, keď ľudia museli spoločne čeliť prírodným podmienkam, predovšetkým pri regulovaní veľkých riek.¹⁶

Západná predstava demokracie je na rozdiel od čínskej založená na premise, že záujmy človeka môžu byť (a obvykle tiež sú) širšie ako súkromné alebo bezohľadné záujmy. Hodnota členstva v spoločnosti rastie pre ľudí, ktorí tvoria spoločnosť, nie pre spoločnosť samu, ktorá má škodu (prospech) nezávisle od nich.¹⁷

Predstava, že existuje najlepší vládca, a predstava, že najdôležitejšie je dobro spoločnosti, vedú k záverom, ktoré sú odlišné od chápania ideálnej vlády na Západe. Tieto závery sú: vládca najlepšie rozhodne, čo je dobré pre všetkých; najlepšieho vládcu nie je potrebné odvolávať. Ak vládu možno zveriť najcnostnejšiemu, z toho vyplýva prvoradá dôvera cnostnému vládcovi, nie snaha obmedziť jeho moc, alebo vymeniť ho po niekoľkých rokoch, pretože sa neosvedčil ako skutočne cnostný.

Toto je jeden z faktorov, ktorý v histórii Číny pôsobil proti tomu, aby pre výber vlády používali slobodné voľby.

VPLYV KONFUCIANIZMU NA POLITICKÉ MYSLENIE ČÍNY

Na politické myslenie Číny mal konfucianizmus významný vplyv a dodnes jeho vplyv pretrváva. Podľa W. T. de Barryho konfucianizmus je v myslení ľudí v podobe hodnôt, ktoré sa prenášali generáčne ako kresťanské hodnoty a myšlienky na Západe. Dnes dochádza k jeho oživovaniu s podporou najvyšších orgánov; je potrebné čerpať hrdosť z vlastnej histórie a kultúry. Čínski politici sa hlásia k Singapuru, ktorý má byť vzor pre Čínu, a práve bývalý singapurský premiér Lee Kuan Yew považoval za príčinu úspechu Singapuru konfuciánske hodnoty, aplikované v živote občanov a správe krajiny. Dnešní Číňania však vedia o konfucianizme málo, keďže ho komunisti desaťročia odsudzovali ako reakčné myslenie. Mladá generácia, ak aj podporuje demokratické myšlienky, si nemyslí, že konfucianizmus bude ich hýbateľom.¹⁸ Pozícia konfucianizmu v oblasti hodnôt je významná, aj keď nie určujúca.

Na čínske politické myslenie mali konfuciánske myšlienky významný vplyv niekoľko storočí. Konfuciove *Hovory*, dielo Mencia,¹⁹ spolu s dvoma ďalšími knihami – s *Veľkým učením* a s *Doktrínou stredu* – patrili v Číne medzi štyri najdôležitejšie knihy až do roku 1905.²⁰ Všetci vzdelanci ich museli ovládať naspamäť a čínska politická filozofia sa k nim neustále vracala.

Konfuciánske myšlienky mali zásadný vplyv na formovanie čínskeho chápania demokracie. Čínsky pojem (predstava) demokracie vznikol na prelome 19. a 20. storočia, keď sa Čína prvýkrát začala intenzívne zaujímať o západné myšlienky. Mnohí moderní čínski myslitelia vychádzali z konfucianizmu a konfrontovali ho s politickými teóriami na Západe. Veľa mladých republikánov, anarchistov i komunistov konfucianizmus odmietalo.²¹ Z konfucianizmu vychádza čínske chápanie demokracie a zároveň proti nemu ostro vystupuje.

KONFUCIÁNSKA MYŠLIENKA PRIRODZENEJ ROVNOSTI

Základom konfuciánskeho učenia je dielo čínskeho filozofa Konfucia a jeho nasledovníka Mencia. Ich politická filozofia sa od európskej odlišuje predovšetkým chápaním rovnosti ľudí. V Číne sa už v 4. storočí p. n. l. presadila myšlienka, že ľudia sú si prirodzene rovní. Nevýstila však do myšlienky, že sa na vláde majú podieľať všetci ľudia.

S myšlienkou prirodzenej rovnosti sa v Európe stretávame u Platóna (5.–4. storočie p. n. l.), ktorý tvrdil, že deti sa rodia rovnaké, a podľa toho, akí ľudia z nich vyrástli, ich zadelil do vrstiev. Aristoteles prirodzenú rovnosť odmietal. Stoici požadovali od človeka lásku ku všetkým ľuďom a tá sa stala nosnou myšlienkou kresťanstva. Myšlienka prirodzenej rovnosti bola úplne prijatá a rozšírila sa na politickú rovnosť v období osvietenstva, predovšetkým v diele J. J. Rousseaua.²² Moderná história priniesla trojaké chápanie prirodzenej rovnosti. Konzervatívci verili v prirodzenú nerovnosť ľudí v spoločnosti; rovní sme si iba pred Bohom. Liberáli uznávali prirodzenú rovnosť, z ktorej vyplýva rovnosť pred zákonom a rovnosť príležitostí. Socialisti nepripúšťali iné rozdiely medzi ľuďmi ako vek a pohlavie (egalitári), či požadovali odstránenie tried (Engels). Dominujúce poňatie rovnosti v európskom aj americkom liberalizme i socializme vychádza z osvietenskej vízie rovnosti v prirodzených právach.²³

Podľa D. Munra je pre Čínu unikátny súhlas raných konfucianistov i taoistov, že ľudia sú si od prírody rovní. Týka sa spoločných znakov, ktoré majú všetci ľudia od narodenia. Podľa konfucianistov navyše každého človeka možno zlepšiť výchovou a vzdelaním.²⁴

Konfucius sa myšlienkou prirodzenej rovnosti osobitne nezaoberal. Veľmi podrobne ju rozobral Mencius, ktorý osobitne zdôrazňoval, že všetci ľudia majú spoločné isté prirodzené schopnosti. So schopnosťami ľudskosti, spravodlivosti, vhodného správania a rozpoznávania dobrého a zlého²⁵ sa človek rodí, tak ako so štyrmi končatinami. Sú to najdôležitejšie, čo ich robí ľuďmi. Pre Mencia boli oveľa významnejšie ako svetské hodnosti, udeľované iba niektorým. Dôležité pre neho bolo, že každý človek je schopný súcitiť s utrpením iných ľudí, všetci ľudia majú vrodenu schopnosť konať morálne a každý človek má v sebe určitú mieru dôstojnosti.²⁶

Podľa americkej sinologičky I. Bloom Mencius rozvil Konfuciovu myšlienku ľudskej podobnosti²⁷ a založil odlišnú tradíciu, ako sa v tej dobe vytvorila v iných častiach sveta (napríklad koncepcia várn alebo kást v Indii). I. Bloom je presvedčená, že Menciov koncept ľudskej dôstojnosti nemusí byť proti monarchistickej vláde, ani viesť k demokratickej vláde. „Predstavuje však pevný základ pre kritiku krutosti, útlaku a zneužívania moci v aktívnej i pasívnej forme. Je v súlade s mnohými demokratickými myšlienkami a hodnotami, ktoré by sa vyvinuli v nasledujúcich storočiach, hoci ich neprodukuje.“²⁸

KONCEPCIA IDEÁLNEHO VLÁDCU

Podľa D. Munra sa v Číne v období Bojujúcich štátov (481–221 p. n. l.) dedičné nároky na vyššie pozície podporovali len zriedkavo. Prevládala názor, že by mali byť rovnako uznávané aj iné nároky. Zastávali ho nielen konfucianisti, ale aj mnohí mohisti, legisti a taoisti. Prvou príčinou zavrnutia dedičného privilégia bolo náboženské myslenie obdobia Západných Zhou (1111–771 p. n. l.); prevládala viera v Nebesia, nestranné vnímajúce cnostné správanie človeka a v závislosti od neho vyzdvihujúce ľudí do vládnej pozície. Druhou príčinou boli meniace sa spoločenské podmienky obdobia Jara a jesene a obdobia

Bojujúcich štátov; oslaboval sa klanový systém a objavili sa nové posty, otvorené mužom nižšieho postavenia. D. Munro sa nazdáva, že doktrína prirodzenej rovnosti (biologickej) dala konfuciáncom najsilnejší možný argument pre tvrdenie, že jediné kritérium pre získanie privilégii by mala byť zásluha.²⁹

Túto myšlienku rozpracoval predovšetkým Mencius, ktorý rozvinul Konfuciovu požiadavku, aby panovník bol najmä cnostným človekom.³⁰ I keď bol Mencius presvedčený, že sa všetci ľudia rodia rovní, odlíšil ľudí, ktorí majú pracovať myslou a ktorí silou. Pracovať myslou, teda vládnuť, majú tí, ktorí najlepšie rozvinuli prirodzené schopnosti. Ich úlohou je učiť rozvinúť svoje schopnosti aj ostatných. Ale hoci Mencius určil, že vládcom má byť najcnostnejší z ľudí, nepovedal, ako by ľudia mali najcnostnejšieho vybrať. Predpokladal, že všetci majú rovnaké dispozície stať sa cnostnými a záleží len na ich rozvinutí, ale nenavrhol vziať hocikaké dieťa a dať ho vychovať cnostným ľuďom. Najcnostnejšieho mal vyberať panovník a schvalovať ho mali Nebesia.³¹

Menciove myšlienky tak zastali na polovici cesty k požiadavke podielu všetkých ľudí na vláde. Žiadal, aby vládli najcnostnejší, čím odmietol dedičnú vládu dvetisíc rokov predtým, ako bola zrušená vo väčšine krajín Európy. No Mencius tvrdil, že najcnostnejšieho určuje vládca a schvaľujú ho Nebesá. Zablokoval tým skutočné zrušenie dedičných privilégii. Táto zásada sa preniesla do výberu štátnych úradníkov, ktorý platil v Číne až do roku 1905. Teoreticky sa úradníkom mohol stať každý, kto zložil skúšky, prakticky iba ten, kto mal dosť prostriedkov, aby mohol niekoľko rokov na ne študovať. Možnosť bola daná všetkým, ale aby sa hociktorý človek podieľal na vláde, bol potrebný „zásah Nebies“. Tento model určitým spôsobom dodnes pretrváva.

POČIATKY PARLAMENTARIZMU V ČÍNE

V roku 1908 vyhlásila cisárovná vdova Cixi súbor ústavných zásad, podľa ktorých sa za deväť rokov mala vyvinúť konštitučná samospráva; boli zvolané provinčné poradné zhromaždenia a potom poradné národné zhromaždenie. Cisárske kruhy chceli reformou napodobniť bohaté západné štáty. Verili, že sú mocné vďaka tomu, že sa na vláde užšie podieľal (teda podporoval ju) ľud. Reforma poslednej čínskej dynastie však nestačila, a to nielen preto, že počet voličov zahŕňal iba 0,4 % obyvateľov. Čínska inteligencia požadovala republiku, ktorá po revolúcii v roku 1911 naozaj vznikla.

Jeden z troch princípov vodcu čínskych republikánov a prvého prezidenta Sun Yatsena bol dať ľuďom právo voliť svojich zástupcov. Voľby mali byť zavedené po šesťročnej prípravnej fáze, kedy by vládla poručnícka vojenská vláda. Niektorí iní vzdelanci boli za dočasnú „osvietenú autokraciu“. Dočasný prezident Sun Yatsen po mesiaci odstúpil a parlament zvolil za prezidenta Yuana Shikaia. Nová ústava zakotvila parlamentarizmus a politické strany sa začali pripravovať na voľby, ktoré v roku 1913 vyhrala Národná strana (Guomindang). Hoci v mnohých okresoch, prefektúrach a provinciách existovali ešte z cisárskeho obdobia volené zhromaždenia, reprezentujúce miestnu elitu, a celoštátny parlament, v ktorom bol po voľbách zastúpený hlavne Guomindang, tradícia autoritarizmu bola príliš silná. Prezident Yuan Shikai dal zavraždiť vodcu Národnej strany Sung Jiaorena, zrušil parlament i zhromaždenia na nižších úrovniach. Nasledujúce obdobie bolo poznačené bojom Guomindangu a komunistickej strany proti militaristom a proti potlačeniu imperializmu i proti sebe navzájom. Guomindangská vláda, ustanovená v roku 1927 v Nankingu, odložila konštitučnú vládu a fungovala podľa sovietskeho vzoru; strana a vláda splynuli, parlament bol zatiernený vládou. Po dlhých rokoch občianskej vojny a vojny proti japonským okupantom zvíťazili v roku 1949 komunisti, vyhlásili Čínsku ľudovú republiku, v ktorej vládla jediná strana.³²

VOLBY V ČLR DNES

Celočínske zhromaždenie ľudových zástupcov (ústredný parlament) volia poslanci Zhromaždení ľudových zástupcov provincií, autonómnych oblastí, miest pod správou vlá-

dy a armáda. Má 2 987 členov. Zhromaždenia ľudových zástupcov provincií, autonómnych oblastí a miest pod správou vlády sú volené zastupiteľskými zbormi na nižšej úrovni. Poslanci v okresoch, v autonómnych okresoch, v mestách a v obciach sú volení priamo.³³

Kandidátov nominujú vo svojom volebnom obvode politickej strany, ľudové organizácie ako celok alebo minimálne 10 voličov alebo poslancov. „*Prostredníctvom opakovaného zvažovania, diskusie a konzultácií skupín voličov alebo všetkých poslancov je určená kandidátna listina v súlade s názormi väčšiny voličov alebo poslancov.*“³⁴ Takmer všetci kandidáti sú nominovaní Komunistickou stranou Číny alebo jej satelitnými stranami,³⁵ pretože opozičné strany nie sú v Číne povolené. Títo kandidáti sú ďalej preverení významnými funkcionármi („zvažovanie, diskusie, konzultácie“) a až potom sa môžu dostať na kandidátnu listinu. Voličmi pri voľbách do vyšších orgánov sú taktiež iba poslanci naklonení režimu. Toto sú niektoré príčiny, prečo sú voľby v Číne podľa západných kritérií nedemokratické.

Najnižšou administratívnou jednotkou je obecný výbor: predseda a štyria ďalší poverení starostlivosťou o financie (kolektívna ekonomika, vlastníctvo a pôda), o sociálnu starostlivosť, o plánovanie rodiny a o verejný poriadok a o bezpečnosť. Obecný výbor nie je súčasťou štátnej správy, a tak predstavuje akýsi počiatok samosprávy.³⁶ V minulosti bol menovaný vládou na vyššej úrovni, ale v roku 1987 parlament prijal zákon o obecných výboroch, predpokladajúci priame a tajné voľby, a od roku 1988 sa testuje nový model.³⁷

ARGUMENTY V PROSPECH SLOBODNÝCH VOLIEB

Rast strednej triedy

Zvýšenie životnej úrovne v Číne prinieslo rozšírenie stredných vrstiev, ktoré budú požadovať, aby vláda realizovala politiku v ich záujme. V minulosti, v západnej Európe a tiež v ďalších neeurópskych krajinách ako Brazília, Mexiko, Chile, Južná Kórea, Taiwan, bol prvým krokom k usporiadaniu slobodných volieb početný rast strednej triedy a rast jej ekonomického významu. Aby si zabezpečila rast životnej úrovne a realizáciu svojich práv, táto spoločenská vrstva žiadala podiel na politickej moci. Dovtedajšie elity ich požiadavku museli akceptovať.

Za dvadsať rokov reforiem klesla v Číne miera chudoby na polovicu,³⁸ 200 miliónov ľudí sa dostalo nad hranicu biedy,³⁹ národný produkt vzrástol viac ako štyrikrát⁴⁰ a očakávaná dĺžka života sa predĺžila na 69 rokov, čo je viac ako v mnohých stredne rozvinutých krajinách.⁴¹

Ekonomická sila súkromných firiem sa stále zväčšuje. Ich podiel na národnom produkte vzrástol z 1 % v roku 1984 na 11 % v roku 1994⁴² a dnes dosahuje 15 %.⁴³ V skutočnosti je ich podiel ešte väčší, pretože mnoho neštátnych podnikov sa skrýva pod označením kolektívne podniky, podniky spravované mládežou atď. Prístup k adekvátnemu spoločenskému postaveniu a životnej úrovni teda už nie je podmienený členstvom v komunistickej strane. Podľa výskumu z roku 1994 z 3 092 joint ventures a súkromných firiem iba 704 malo bunku komunistickej strany. Výskum v roku 1995 ukázal, že základnú organizáciu komunistickej strany malo z 2,75 milióna polosúkromných firiem iba 8,6 %, z 2 500 súkromných firiem v provincii Zhejiang menej ako 1 % a zo 70 tisíc vidieckych účastinných spoločností 77 % nemalo ani jediného člena komunistickej strany.⁴⁴ Tým sa znižuje možnosť KS Číny ovplyvňovať ľudí. Predtým mala komunistická strana všetko pod kontrolou; členom elity sa mohol stať (teda ohroziť dovtedajšiu elitu a presadiť zmeny) iba človek, ktorého elita schválila. Dnes sa popri politickej elite vytvára pre krajinu významná ekonomická elita, ktorú má ale KS Číny menšiu možnosť kontrolovať.

„*Krízy autokratických režimov – Rusko v roku 1817 a 1889, Francúzsko od roku 1789 do 1848, Irán v roku 1979 – prišli, keď veľké množstvo nových profesných elít sa zúčastňovalo na modernizácii spoločnosti, ale stále neboli začlenené do politického života prostredníctvom demokratizácie,*“ tvrdí J. A. Goldstone. V Číne počet týchto elít bude stále rásť, pretože počet roľníkov sa v dôsledku limitovanej pôdy môže iba zmenšovať.⁴⁵

Dôkazom rastu významu ekonomických elít nepracujúcich v štátnom sektore je, že komunistická strana v marci 1999 z vlastnej iniciatívy uskutočnila revíziu ústavy a priznala právo ochrany aj súkromnému vlastníctvu (článok 11). Týmto legislatívne posilňuje práva tých, ktorí sú ekonomicky pre štát veľmi potrební, hoci sú zároveň svojou ekonomickou nezávislosťou pre režim nebezpeční.⁴⁶ Zakotvenie ústavných práv má i symbolický význam, pretože ústava je v Číne vnímaná ako program pre budúcnosť, je víziou, ako by mala krajina vyzerat.

Kým požiadavka podielu podnikateľov a ostatných stredných tried na vláde iným spôsobom, ako cez členstvo v komunistickej strane, ešte nezaznela, podľa Minxin Peia je rozvoj právneho systému prvým stupňom, ktorým sa obmedzuje moc KS Číny. Dokonca je ňou samotnou podporovaný, pretože fungujúca legislatíva a vynútiteľné právo sú základnými podmienkami tak vstupu zahraničných investorov, ako aj rozvoja súkromných podnikov s čínskym kapitálom. Vzrastá počet Číňanov, ktorí sa obracajú na právny systém, aby boli chránené ich vlastnícke a osobné práva. V rokoch 1986–1996 počet obchodných sporov vzrástol o 387 %, sporov proti štátnym orgánom o 12 483 % a občianskych sporov o 212 %.⁴⁷ Tento tlak svedčí o tom, že čínski občania nemajú strach brániť svoje záujmy.

R. Bernstein a R. Munro polemizujú s tým, že by následkom ekonomických zmien mohol byť rozvoj demokracie; v tritisícročnej histórii Číny sa doteraz nerozvinul žiaden koncept obmedzenej vlády, a tak podľa autorov sa zdá byť najpriateľnejšia forma pre Čínu určitý druh korporativistického, militarizovaného, nacionalistického štátu (podobný Mussolinioho alebo Francovmu).⁴⁸ Ak by sme však vychádzali iba z historických skúseností národov, potom by sa demokracia nemohla rozvinúť v žiadnej krajine.

Potreba nových myšlienok na riešenie závažných problémov

Čínske vedenie stojí pred množstvom závažných problémov, a tak na ich vyriešenie bude potrebovať čo najvyššiu účasť inteligencie krajiny a jej spoluprácu.

Najväčšia kríza hrozí v ekonomike krajiny. Napriek tomu, že sa takmer maximálne znížila miera pôrodnosti na niečo viac ako 1 % ročne, pribudne v priebehu dvadsiatich rokov 300 miliónov nových obyvateľov. Tých už nebude schopná užiť pôda, lebo dnešné výnosy sú už na najvyššej hranici. Hrozí masová migrácia zo severných, menej úrodných oblastí na juh a z vidieka do miest.⁴⁹ I bez nej sa v mestách očakáva prebytok pracovných síl, pretože je nutné reštrukturalizovať nefungujúce štátne podniky.⁵⁰ Situáciu obyvateľstva zhoršujú časté prírodné katastrofy, napätý je vzťah centra a provincií, zvyšuje sa korupcia, ďalšie problémy sú natoľko závažné, že môžu ohroziť stabilitu krajiny.

Najlepšie prostredie na riešenie problémov je konkurenčné prostredie. Iba v prostredí, ktoré necenzuruje myšlienky, možno slobodne navrhovať riešenia problémov, podrobovať ich kritike a diskutovať o tom, ktoré bude pre krajinu najlepšie. Tak sa zvyšuje šanca, že sa vyberie optimálne. Významnú úlohu v procese prijímania rozhodnutí zohráva kontrola, na ktorej by sa mohla významne podieľať opozícia. Inak môže opäť dôjsť k tragédii, ako bol Veľký skok vpred v päťdesiatych rokoch.⁵¹

K uvoľneniu prostredia pre diskusiu a kritiku musí dôjsť minimálne v komunistickej strane samotnej. Aj keby sa KS Číny rozhodla, že nepodstúpi riziko pripustenia iných ľudí k rozhodovaniu, vysoké posty naďalej zastáva množstvo konzervatívov, ktorí brzdia reformy. Už Deng Xiaoping chápal potrebu zbaviť konzervatívov moci, a tak za jeho éry niekoľkokrát povolil uvoľnenie atmosféry pre kritiku,⁵² čo sa potom prenieslo do väčších úvah o celom politickom systéme. Určitú diskusiu povolila strana aj v deväťdesiatych rokoch; podporila napríklad vydanie kníh, ktoré kriticky rozoberali čínske reformy a obmedzenú výmenu názorov aj v strane samotnej.⁵³ Súčasné vedenie si uvedomuje, že reformy sú pre Čínu životne dôležité, a preto potrebuje schopných i kritických ľudí.⁵⁴ Ďalšiu diskusiu určite vzbudia Číňania vracajúci sa zo štúdií v zahraničí.

Hoci sa občania zatiaľ nezdržujú podľa podobných politických názorov, v posledných rokoch výrazne stúpa aktivita v súvislosti so zakladaním svojpomocných spolkov, asociá-

cií, charít či rôznych nadácií. Občania sa zoskupujú, aby diskutovali o špecifických problémoch, ponúkajú vlastné riešenia a štát ich činnosť toleruje. Snaha o občiansku spoločnosť vychádza z rastu špecializácie a následne z nevyhnutnej nezávislosti odborníkov, ktorým nemožno zhora nadiktovať riešenie technických problémov. Títo špecialisti však potom požadujú autonómiu aj v iných oblastiach.⁵⁵ Rozvoj občianskej spoločnosti môže posilniť sebedovomie obyvateľov, aby sa viac podieľali na riešení problémov nielen v svojej komunite.

Rozvoj volieb na vidieku

Komunistická strana zatiaľ nepripúšťa existenciu žiadnej opozičnej politickej stany, ale sama iniciovala a naďalej podporuje súťaž kandidátov vo voľbách do obecných výborov, ktorí nemusia byť členmi KS Číny.

Ak majú byť v Číne zavedené slobodné voľby, je omnoho žiadúcejšie, aby si ich princípy občania postupne sami osvojili, ako boli nariadené zhora. Tým by sa mechanizmus pevnejšie zakotvil v spoločnosti, čo predstavuje vyššiu šancu, aby sa zachoval, i keby nastala kríza systému. Čiastočne slobodné voľby do orgánov na najnižšej úrovni sú preto sľubným začiatkom a neskôr by mohli byť zavedené aj do vyšších orgánov.

V roku 1988 sa novým spôsobom začalo voliť v 100 tisíc dedinách, dnes sa nový spôsob používa vo viac ako 800 tisíc dedinách, kde žije skoro 900 miliónov vidiečanov.⁵⁶ Podľa čínskeho Ministerstva vnútra sa v takmer každej obci takto volilo aspoň raz. V niektorých provinciách, keďže sa volí na tri roky, majú za sebou už štvrté obdobie. V celonárodnom výskume v roku 1993 tri štvrtiny vidieckych respondentov povedalo, že voľby v ich obci sú polosúťaživé, teda počet kandidátov prevyšuje počet úradníckych kresiel.⁵⁷

Základný rozdiel oproti minulosti spočíva v navrhovaní kandidátov. Teraz každý dedinčan môže navrhnúť vlastného kandidáta (predtým ich navrhovali politické strany alebo minimálne 10 voličov). Nasleduje predvolebná kampaň, predstavenie programu rozvoja obce a tajné voľby.⁵⁸

Nezávislí kandidáti, zvolení do úradu, môžu politický systém významne ovplyvniť. To sa stalo napríklad v Maďarsku, kde podľa volebného zákona z roku 1983 museli v jednomandátových volebných obvodech kandidovať aspoň dvaja kandidáti. Na voľbách sa potom zúčastnilo veľa nezávislých kandidátov a mnohí uspeli. Vznikla „pololegálna opozícia“, ktorá využívala možnosť, aby voliči odvolávali ďalších poslancov strany. Takto zmenený parlament položil základy demokratických zmien v Maďarsku.⁵⁹

V čínskej provincii Shandong vo voľbách v roku 1995 voliči odstránili viac ako 30 % komunistických členov dedinských výborov. To predstavuje minimálne 10 tisíc členov KS Číny, odvolaných v jediných voľbách. V provincii Jilin 40 % novozvolených vidieckych lídrov nebolo členom komunistickej strany.⁶⁰

To, že sa novými úradníkmi stal veľký počet nestraníkov, nezaručuje ich nezávislosť na komunistickej strane. Existuje však dôležitejší problém; aby došlo k ovplyvneniu politického systému, ako sa to stalo v Maďarsku, sú potrební nezávislí kandidáti nielen na najnižšej úrovni, ktorá nemá vplyv na legislatívny proces. Rozšírenie slobodných volieb na najvyššiu úroveň je (ak by záviselo len od vôle najvyšších predstaviteľov štátu a komunistickej strany) ďalekou budúcnosťou. Na zasadnutí čínskeho parlamentu v apríli 1998 premiér Zhu Rongji vyhlásil, že podporuje demokratické voľby, ale reforma si vyžiada istý čas.⁶¹ Niektorí funkcionári však očakávajú, že rozšírenie slobodných volieb aj na úroveň miest (významné tým, že tu sú organizované policajné jednotky) sa uskutoční do piatich rokov.⁶²

Doterajší vývoj vidieckych volieb je sľubný. Americký výskumník Tianjian Shi tvrdí, že hlavnú úlohu v rozširovaní a demokratizácii volieb zohrávajú úradníci čínskeho Ministerstva pre občianske záležitosti (MOZ). Tí po prijatí zákona o vidieckych voľbách prevádzajú reformu v dvoch fázach; najprv presvedčili lokálnych úradníkov, aby realizovali voľby, aj keď nespĺňali demokratické kritériá (napríklad úradníci nerešpektovali výsledky).

Keď sa ukázal správny predpoklad, že vidiečanov voľby mobilizujú, aby požadovali rešpektovanie ich výsledkov, ministerskí úradníci sa snažili zlepšiť voľby. Presviedčali lokálnych lídrov, aby „obetovali“ kandidátov, ktorí prehrali voľby, a vyhli sa nepokojom alebo akceptovali schopnejších nestraničkov, lebo zvýšia úroveň vlády v oblasti. Snažili sa získať podporu zahraničných nadácií, ktorým bolo potrebné dokázať pokrok v demokratizácii voľieb. Argumentovali, že slobodné voľby znamenajú pozitívny imidž v zahraničí. Napríklad bývalý americký viceprezident A. Gore pri návšteve Číny hodnotil voľby na vidieku veľmi kladne.⁶³

Americkí výskumníci z Carterovho centra, ktorí niekoľkokrát sledovali priebeh voľieb, ich označili ako „demokratické“. Stále však existuje množstvo nedostatkov. Medzi ne patrí to, že sa politike venujú iba niektorí, lebo väčšina roľníkov je úplne zamestnaná starostou o živobytie. V mnohých dedinách tiež chýba centrum, kde by sa obyvatelia mohli stretávať. Počas voľieb je problém s pasivitou voličov, ktorí iba nasledujú inštrukcie, slabo reagujú na kampaň kandidátov a nepýtajú sa žiadne otázky. Niekedy zvíťazí kandidát, ktorý je tajomníkom KS Číny v dedine; keďže jeho mzdu z polovice platí strana, predstavuje zníženie nákladov pre dedinčanov. Veľakrát nemôžu výbory skutočne rozhodovať o veciach, ktoré podľa zákona patria do ich právomoci, pretože naďalej rozhoduje dedinská jednotka strany.⁶⁴

Napriek týmto problémom predstavujú voľby na vidieku významnú šancu, aby dedinčania presadili za svojich zástupcov ľudí, ktorých sami vyberú, a odvolali tých, ktorí sa neosvedčili. Komunistická strana tým oslabuje svoj vplyv na vidieku, ktorý vždy bol základňou jej moci. Keďže kritické vnímanie týchto problémov sa objavuje aj v čínskej tlači,⁶⁵ existuje šanca, že budú vyriešené.

ARGUMENTY PROTI SLOBODNÝM VOĽBÁM

Voľa Komunistickej strany Číny delí sa o moc s opozíciou

Komunistická strana nevidí dôvod odovzdať politickú moc inej strane. KS zvláda ekonomickú situáciu (pod jej vedením krajina každoročne dosahuje 7–10% ekonomický rast) i politickú situáciu (krajina je politicky stabilná, územie zostáva jednotné, pričlenenie Hongkongu a Macaa bolo propagandisticky využité na podporu prestíže vlády). Strana momentálne nevidí ľudí, ktorí by sa javili ako veľmi schopní a nemohli by ich schopnosti byť využité tak, že by boli zároveň začlenení do existujúceho politického systému.

Ak by existovala opozičná strana, politické opatrenia by sa realizovali oveľa zložitejšie, pretože by sa museli brať do úvahy jej požiadavky. Len ťažko by sa realizovali reformy dlhodobu výhodné a krátkodobu nepopulárne, ktoré Čína nevyhnutne potrebuje. Pluralizmus, ako o tom svedčí príklad strednej a východnej Európy, prináša vzájomné konflikty politických strán, ktoré nie sú prioritne určované rozdielnymi názormi na problémy v štáte, ale presadením osobných záujmov politikov, čím sa brzdí realizácia nevyhnutných opatrení.

Táto negatívna rola opozície je v Ázii vnímaná osobitne silno. „Právo presadzovať odlišné záujmy a názory jednotlivcov či skupín nie je považované za jeden zo základných rysov demokracie, opozícia sa pripúšťa nanajvýš »lojálna«, lebo proces budovania spoločnosti a štátu si údajne vyžaduje nie systém vzájomne si konkurujúcich strán (ako na Západe), ale spojenie všetkých síl, vrátane formálne opozičných, k dosiahnutiu v zásade zhodných celospoločenských a celonárodných cieľov.“ „Vláda založená na dôvere, a nie na nedôvere, na etických základoch, a nie na kontrolách a rovnováhach.“⁶⁶ V politike teda stále pretrvávajú konfuciánske zásady, popísané vyššie.

Čína potrebuje nové myšlienky na riešenie politických, ekonomických a sociálnych problémov, ak sa však udržia v rámci jednej strany, výrazne sa znižuje riziko, že uvoľnia cestu takému vývoju, ktorý by ohrozil stabilitu systému. Vedúca úloha komunistickej strany je jeden zo základných princípov, podľa ktorých sa riadi Čína a ktoré sú zakotvené

v ústave. Je to zároveň jediný v praxi sa uplatňujúci princíp, ostatné sú v prostredí pragmatickej politiky čoraz viac iba frázami.⁶⁷ V posledných rokoch KS Číny uvoľňuje atmosféru a povoľuje diskusie o politickom systéme, o vedúcej úlohe strany sa však vôbec nediskutuje.

Jediný pokus o založenie opozičnej stany počas obdobia reforiem sa skončil v októbri 1998 uväznením jej hlavných aktivistov, napriek tomu, že čínska ústava priznáva občanom slobodu združovania (článok 35).⁶⁸ Žiadna autoritárska politická strana na vrchole svojej moci v iných krajinách nebola naklonená delbe moci s inou stranou. Ale napríklad Guomintang na Taiwane (hoci Taiwan má inú úroveň vzdelanosti, ekonomiky, urbanizácie, a tak jeho príklad nemožno mechanicky aplikovať na vývoj v Číne) postupne povolil opozíciu a hoci má aj dnes silnú pozíciu v parlamente, nie je jedinou vládnuťou stranou.⁶⁹

Vôľa stredných tried zmeniť existujúci politický systém

„Nedá sa tvrdiť, že by (stredné triedy) všeobecne mali záujem na demokratizácii, na výraznejšej pluralite a na diverzifikácii politického systému, doteraz skôr hľadali podporu a ochranu existujúcich režimov“, charakterizuje situáciu v Ázii J. Kovář,⁷⁰ čo platí takisto pre Čínu.

Čínske obyvateľstvo je zatiaľ celkovo spokojné s výsledkami vlády.⁷¹ Za zvýšenie životnej úrovne vďaka komunistickej strane, o čom ich denne presvedčujú vládne médiá. Ekonomické elity majú možnosť presadiť záujmy cez svojich zástupcov v štruktúrach strany, klientelizmom a v neposlednej rade korupciou. Intelektuálom vláda za ich tichú podporu zaručuje slušnú životnú úroveň, študenti majú čoraz lepšie vybavené školy a môžu získať štipendiá v zahraničí. Robotníkov môže ohroziť likvidácia mamutích štátnych podnikov, ale vláda urobí všetko preto, aby nedošlo k dramatickému masovému prepúšťaniu. Roľníci na vidieku zostávajú skupinou s najnižšou životnou úrovňou,⁷² tradične sú však skupinou, ktorá najmenej môže ohroziť režim. Nielen v Číne dochádza k roľníckym vzburám iba vtedy, keď sa ich ekonomická situácia radikálne zhorší. A v Číne je tento trend opačný.

Proti aktivite občanov za zmenu politického režimu hovorí aj hlboko zakorenené konfuciánske myslenie, ktoré zdôrazňuje potrebu rešpektovať legitímnu moc. Čínske deti sa učia desiatky pokradí, prečo byť poslušný: odpílené je práve dlhé brvno na streche, zatlčený je najdlhší kliniec, zastrelený je prvý vták, ktorý vyletí...⁷³ Myslenie Číňanov ovplyvňuje negatívna skúsenosť z vlastnej histórie i z rozpadu ZSSR; majú strach z chaosu, ktorý by mohli priniesť zmeny.⁷⁴

Ani politické režimy v zahraničí nemajú výraznú podporu v Číne. Aby nejaká krajina slúžila svojim politickým systémom ako vzor, musela by byť v Číne vnímaná ako úspešná a zároveň by s ňou cítili určitú priaznenosť. Touto krajinou určite nebudú USA, hoci sa často sami prezentujú ako maják demokracie. Kým v roku 1989 vztýčili čínski študenti na Tiananmen Bohyňu demokracie, v septembri 1993 zorganizovali verejné protesty proti USA, lebo Čína nevyhrala kandidatúru na Olympijské hry a Senát USA prijal protičínsku rezolúciu. V novembri 1993 sa podľa China Social Survey Centre v Pekingu 73 % opýtaných vyjadrilo, že USA sú superveľmoc-tyran.⁷⁵ Nepriateľstvo proti USA vyvrcholilo protiamerickými demonštráciami a násilnosťami po zbombardovaní čínskej ambasády v Belehrade Severoatlantickou alianciou v máji 1999. Komunistická strana sa definuje ako obranca záujmov národa v konfrontácii so zahraničnými mocnosťami, a tak sa jej darí spájať rastúci nacionalizmus s podporou režimu.

Nie je politický tlak zvnútra, aby boli založené opozičné demokratické strany

Všetky skupiny v spoločnosti sú stále pasívne na to, aby výrazne zmenili existujúci politický systém. Štát sice už nekontroluje natoľko spoločnosť, čo zvýšilo občiansku diskusiu, ale diskusia sa nesmie týkať štyroch princípov, teda základov politiky KS Číny. Hoci

vznikajú mimovládne organizácie, mnohé z nich zakladá vláda, musia byť registrované a sponzorované štátnym orgánom. Režim si je vedomý, akú úlohu zohrali nezávislé mimovládne organizácie pri zmene systému napríklad v Poľsku, a tak sa ich snaží mať pod kontrolou.⁷⁶

Kritika, ktorá zaznieva z mimovládnych kruhov, sa potom sústreďuje iba na zlepšenie systému; problém korupcie, či slobody prejavu, práve tak ako kritika v cisárskej ríši vždy chceli iba zlepšiť režim. Intelektuálom sa v roku 1989 potvrdili obavy, že radikálna požiadavka reforiem vedie k zhoršeniu situácie, jediným výsledkom bol tvrdý postih voči nim (obmedzenie osobnej slobody, slobody prejavu a ďalších práv a slobôd). Preto sa im javí ako oveľa perspektívnejšie pokúšať sa o reformy v rámci existujúcich štruktúr. Podobne zmýšľajú biznismeni, robotníci, a dokonca tradične najradikálnejšia skupina – študenti –, o čom svedčí fakt, že sa v deväťdesiatich rokoch uskutočnil iba jediný pokus založiť opozičnú stranu. Navyše vyhlásenie Čínskej demokratickej strany bolo aktivitou iba niekoľkých málo ľudí.

Čína nemá ani pevnejšiu tradíciu nekomunistických strán, ktoré by bolo možné oživiť. (Napríklad v Československu po roku 1989 sa oživovali strany existujúce pred rokom 1948.) Guomindang v rannom republikánskom období nebol demokratickou stranou, jeho jadro odišlo v roku 1949 z pevniny a komunistická strana dokázala časť prívržencov, ktorí zostali, úplne potlačiť. Keďže bol Guomindang desaťročia vládnu stranou na Taiwane, komunistická strana by určite nepripustila jeho oživenie na pevnine.

Celkovo možno povedať, že izolované skupiny disidentov nemajú na spoločenskú atmosféru v Číne takmer nijaký vplyv. Neexistuje skutočná alternatíva k súčasnému režimu.⁷⁷

* * *

Slobodné voľby v Číne sa môžu uskutočniť troma spôsobmi:

- 1) postupným vývojom, keď komunistická strana povolí súťaž kandidátov aj na vyšších úrovniach, ako sú orgány obce;
- 2) aktivitou frakcie komunistickej strany, keď sa z KS Číny vyčlení významná skupina, ktorá bude naklonená urýchlenému prechodu k slobodným voľbám;
- 3) tlakom obyvateľov, ktorí budú požadovať slobodné voľby.

Pomalé zavádzanie a zlepšovanie do istej miery slobodných volieb na vidieku svedčí o tom, že prvý spôsob môže trvať i desiatky rokov. Druhý spôsob by zavedenie volieb podstatne urýchlil. Tretí spôsob by bol najrýchlejší a zároveň by priniesol najväčšie riziko pre stabilitu krajiny. Komunistická strana sa masovým politickým hnutiam stále úspešne bráni.⁷⁸

Považujem za veľmi pravdepodobné, že sa budú v priebehu ďalších ekonomických reforiem čoraz viac množiť odlišné názory, ako ich uskutočňovať. Zatiaľ stredné triedy súhlasia so spôsobom reforiem, pretože celkovo zlepšujú ich situáciu a nedostatok alternatívnych informácií prispieva k ich pasivite. Ak sa však ďalej uvoľní sloboda médií,⁷⁹ prípadne ak niektoré reformy nebudú úspešné, stredné triedy prestanú súhlasiť s tým, ako o nich rozhodli kompetentné authority, a budú požadovať podiel na rozhodovaní o svojich životných podmienkach. Táto požiadavka bude musieť byť násilne potlačená alebo uspokojená, ale nebude môcť zostať nepovšimnutá, vzhľadom na ich počet a ekonomický význam. Hranica politickej pasivity obyvateľstva teda spočíva v ekonomickej úspešnosti vlády komunistickej strany. Voľby na vidieku tiež môžu vyniesť do funkcií ľudí, nezávislých na KS Číny, a v prípade, že ich bude väčší počet, nebude možné ich požiadavky umlčať.

Tento pokojný prechod k slobodným voľbám je pravdepodobný. V blízkej budúcnosti je však ohrozený mnohými skutočnosťami. Napríklad návratom konzervatívcov na čelné pozície v štáte, ako k tomu v Číne aj po roku 1978 niekoľkokrát došlo, ekonomickou krízou, ktorá by viedla k sociálnym nepokojom a k nastoleniu totalitného alebo vojenského režimu, a možné je tiež, že čínski obyvatelia budú nasledovať predchádzajúce generácie a zná-

šať bremeno vlády, pretože nenastane žiadna natoľko závažná kríza, ktorá by ich vytrhla z pasivity. Poslednú možnosť ale považujem za najmenej pravdepodobnú. Stále silnejúca globalizácia a ekonomický i politický tlak zvonku, umocnený záujmom sveta o nie bezvýznamnú krajinu, vedie k záveru: Čínu v blízkej budúcnosti čakajú nielen ekonomické, ale aj politické zmeny.

- ¹ Takéto sú nielen ambície Číny, rovnako to vnímajú politici a experti v USA. Pozri Bernstein, R. – Munro, R.: *The Coming Conflict With America*. Foreign Affairs, March – April 1997, volebný program súčasného amerického prezidenta G. Busha.
- ² Pozri Kovář, J.: *Asie – dynamický kontinent. Hlavní faktory a ohniska růstu*. Praha, 1990, s. 66–97. Pozri Min Xinpei: *Is China Democratizing?* Foreign Affairs, roč. 77 (1998), s. 68–82. Pozri Liu Binyan: *The Expansion of Personal Freedom in China*. Asian Perspective, roč. 19 (1995), č. 1, s. 151–161. Pozri Baogang He: *Dilemmas of Pluralist Development and Democratization in China*. Democratization, roč. 3 (1996), č. 3, s. 287–305.
- ³ Nie je možné vylúčiť, že by voliči podporili stranu s programom expanzívnej zahraničnej politiky (napríklad voči Taiwanu); tomu však nemožno zabrániť v žiadnom režime.
- ⁴ Kritériá slobodných a spravodlivých volieb uvádzam v prílohe.
- ⁵ R. Dahl nazýva modernú zastupiteľskú demokraciu polyarchiou a menuje sedem jej inštitúcií: 1) volení úradníci, 2) slobodné a spravodlivé voľby, 3) všeobecné volebné právo, 4) právo uchádzať sa o úrad, 5) sloboda prejavu, 6) alternatívne informácie, 7) sloboda združovania. Pozri Dahl, R.: *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 202.
- ⁶ Pozri Aron, R.: *Demokracie a totalitarizmus*. Praha: Atlantis, 1993, s. 61.
- ⁷ Pozri Sartori, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 90–91, 138 a 142–143.
- ⁸ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing, 1997, príloha.
- ⁹ Aténska demokracia však bola predovšetkým priamou demokraciou.
- ¹⁰ Pozri Krejčí, O.: *Kniha o volbách*. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 27. Pozri Petöcz, K.: *Základy demokratických volebných systémov*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1997, s. 19–21.
- ¹¹ Ústava ČLR, preambula a článok 3. Pozri *Constitution of Peoples Republic of China*. Beijing: Foreign Languages Press, 1994.
- ¹² Definície legálno-racionálnej, charismatickej a tradičnej authority Maxa Webera pozri Hess, B. B. – Marksens, E. W. – Stein, P. J.: *Sociology*. New York: Macmillan Publishing Company, 1988, s. 340.
- ¹³ Konfucius (551–479 p. n. l.) bol jeden z najvýznamnejších čínskych mysliteľov. Jeho dielo Hovory a niekoľko ďalších kníh, ktoré sa mu pripisujú, tvorí základ náuky konfucianizmu.
- ¹⁴ Pozri Dahl, R.: cit. dielo, s. 64–65.
- ¹⁵ Lucian Pye, citovaný v článku Hornik, R.: *Bursting China's Bubble*. Foreign Affairs, roč. 73 (1994), č. 3, s. 41.
- ¹⁶ Pozri Wittfogel, K.: *Die Orientalische Despotie. Eine vergleichende Untersuchung totaler Macht*. Ullstein Materialien, 1957. Voči Wittfogelovej koncepcii „orientálnych despotií“ mám výhrady, ale podarilo sa mu výstižne popísať štát (vládu), ktorý sa vytvoril ako „manažér“ prác, spojených s reguláciou riek. Kritiku práce K. Wittfogela pozri napríklad Dreyer, J. T.: *China's Political System. Modernization and Tradition*. New York: Paragon House, 1993, s. 44.
- ¹⁷ Pozri Dahl, R.: cit. dielo, s. 71.
- ¹⁸ Pozri de Barry, W. T. – Tu Weiming (eds.): *Confucianism and Human Rights*. New York: Columbia University Press, 1998, s. XI, X a XVI. Ako upozorňuje de Barry, je dôležité špecifikovať, o akom konfucianizme hovoríme, napríklad je veľký rozdiel medzi originálnym učením Konfucia v Hovoroch a dnešným konfucianizmom.
- ¹⁹ Čínsky filozof Mencius (372–289 p. n. l.) žil v období Bojujúcich štátov (481–221), po zániku jednotnej ríše Zhou a pred zjednotením Číny dynastiou Qin. Toto nestabilné obdobie prinieslo veľký rozvoj filozofie a niektorí vedci ho pokladajú za najproduktívnejšie obdobie čínskej histórie. Pozri napríklad Dun J. Li : *The Essence of Chinese Civilisation*. D. van Nostrand Princeton, 1967. Pozri Legge, J.: *The Works of Mencius*. New York: Dover Publications, 1990. Pozri Dobson, W. A. C. H.: *Mencius*. University of Toronto Press, 1963. Pozri Lau, D. C.: *Mencius*. Harmondsworth: Penguin Classics, 1970.
- ²⁰ Pozri Fung Yu-lan: *A Short History of Chinese Philosophy*. New York: The Free Press, 1948, s. 181.
- ²¹ Napríklad významní čínski liberáli Liang Qichao a Hu Shi nepokladali konfucianizmus za prekážku v prijatí ľudských práv, mladí komunisti boli naopak proti. Pozri de Barry, W. T.: cit. dielo, s. 4–5.
- ²² Pozri Störig, H. J.: *Malé dejiny filozofie*. Praha: Zvon, české katolícké nakladateľstvá, 1996, s. 125, 137, 146, 158 a 270.
- ²³ Pozri Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, cit. dielo, s. 120.
- ²⁴ Pozri Munro, D. R.: *The Concept of Man in Early China*. Stanford University Press, 1969, s. VII a 1.
- ²⁵ Existujú rôzne preklady Menciových štyroch prirodzených schopností: „benevolence, dutifulness, observance of the rites, wisdom“ (Lau), „benevolence, righteousness, propriety, knowledge“ (Legge), „compassion, shame, modesty, sense of right and wrong“ (Bloom) ai.
- ²⁶ Mencius 2A/6, 6A/15, 4A/10, 6A/10.

- 27 „Přirozeností jsme si blízcí, návyky se od sebe vzdalujeme.“ Pozri Průšek, J.: *Konfucius. Rozpravy. Hovory a komentáře*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 163.
- 28 Bloom, Irene: *Mencian Confucianism and Human Rights*. In: de Barry, W. T. – Tu Weiming (eds.): cit. dielo, s. 109.
- 29 Pozri Munro, D. R.: cit. dielo, s. 1–4 a 14.
- 30 „Ten, kdo vládne svou mravní silou (te), podobá se Polárce, která setrvává na svém místě, kdežto všechny menší hvězdy se jí kočí.“ – Průšek, J.: cit. dielo, s. 86.
- 31 Mencius, 3A/4, 5A/6.
- 32 Pozri Myers, R. H.: *The Nationalist State*. In: Shambaugh, D. (ed.): *The Modern Chinese State*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. Pozri Fairbank, J. K.: *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 283, 288–291, 326 a 332.
- 33 Pozri Ústava ČLR, články 59 a 97.
- 34 *The People's Congress System Of China*. Peking: New Star Publishers, 1996, s. 10.
- 35 V Číně okrem komunistické strany legálně existuje 9 satelitných politických strán. Pozri China 1999. Peking: New Star Publishers, 1999, s. 93–94.
- 36 Pozri Cui Shixin: *Laowai kan Zhongguo nongmin xuanju*. [Cudzinci pozorovali čínske vidiecke voľby.] Renmin Ribao, 8. 1. 2000.
- 37 Zákon bol revidovaný v roku 1998. Pozri Robinson, J.: *A Village Election With Chinese Characteristics*. Taipei Journal, 19. 5. 2000, s. 7.
- 38 Pozri Gurtov, M.: *The Future Of China's Rise. Asian Perspectives*, roč. 18 (1994), č. 1, s. 110.
- 39 20 miliónov ľudí však stále žije pod hranicou chudoby, ktorá bola v Číne v roku 1995 stanovená na 65 \$ na rok, podľa Svetovej banky žije pod hranicou chudoby viac ako 200 miliónov ľudí (hranica chudoby = 1 \$ na deň). Pozri: Pye, L.: *An Overview Of 50 Years Of The People's Republic Of China: Some Progress, But Big Problems Remain*. China Quarterly, roč. 15 (1999), č. 3, s. 573.
- 40 Pozri Minxin Pei: cit. dielo, s. 74.
- 41 Pozri Nathan, A.: *China – Getting Human's Rights Right*. The Washington Quarterly, roč. 20 (1997), č. 2, s. 138.
- 42 Pozri Gurtov, M.: cit. dielo, s. 123.
- 43 Pozri Chen Jiangfu: *The Revision Of The Constitution In The PRC. Conceptual Revolution Of Socialism with Chinese Characteristics*. China Perspectives, 1999, č. 24, s. 72.
- 44 Pozri Minxin Pei: cit. dielo, s. 80.
- 45 Goldstone, J. A.: *The Comming Chinese Collapse. Foreign Policy*, 1995, č. 99, s. 44–45. Uvedený trend je viditeľný aj v súčasnosti. V roku 1993 žilo na vidieku 73 % obyvateľov, v roku 1999 iba 68 %. Pozri Hornik, R.: cit. dielo, s. 39. Pozri Fischer Weltalmanach 2000. Frankfurt am Mein: Fischer Taschenbuch Verlag, 1999, s. 149.
- 46 Súkromné firmy majú najväčší podiel na raste HDP. V roku 1998 vzrástla ich produkcia o 12,4 %, kým produkcia družstevných iba o 7,6 % a štátnych o 5,6 %. Pozri Základné údaje o Číne. Pravda, 30. 9. 1999, s. 25.
- 47 Pozri Minxin Pei: cit. dielo, s. 76–77.
- 48 Pozri Bernstein, R. – Munro, R.: cit. dielo, s. 26.
- 49 Už dnes je veľkým problémom viac ako 50 miliónov ľudí putujúcich po krajine za prácou. Pozri Hornik, R.: cit. dielo, s. 37.
- 50 Miera nezamestnanosti v Číne v roku 1998 bola 7 %, v mestách 20 %. Pozri Fischer Weltalmanach 2000, s. 150.
- 51 Hospodárska stratégia, ktorá mala urýchliť ekonomický a politický vývoj v Číne a skončila sa hladomorom.
- 52 Výsledkom bol napríklad „Múr demokracie“ v roku 1979, intelektuáli mali možnosť umiestniť na verejných priestranstvách plagáty kritizujúce režim.
- 53 Napríklad Wang Shanova Čína videná tretím okom alebo vnútrostranícky obežník Desat tisíc znakov od Deng Lichuna. Pozri Fairbank, J. K.: cit. dielo, s. 481 a 483 (doslov M. Hálu). Pozri Baogang He: cit. dielo, s. 294.
- 54 Premiér Zhu Rongji už ako starosta v Šanghaji zaktivizoval mestský úrad pre kontrolu, aby pomáhal v správe mesta. Pozri Zhu Ronji: *A Premier Attracting Worldwide Attention*. Beijing Review, March 22–28, 1999, s. 20.
- 55 Pozri Fairbank, J. K.: cit. dielo, s. 478.
- 56 Pozri Wang Jiexiu: *Dian dian xuan piao de fen liang*. [Zvažovať význam volebných lístkov.] Renmin Ribao, 29. 12. 1999.
- 57 Pozri Tianjian Shi: *Village Committee Elections in China. Institutional Tactics for Democracy*. World Politics, č. 51, April 1999, s. 385–412 a 386.
- 58 Pozri Liang Chao: *Election Process Still Improving, US Visitors Say*. China Daily, 12. 3. 1998, s. 3.
- 59 Pozri Petőcz, K.: cit. dielo, s. 24–25.
- 60 Pozri Tianjian Shi: cit. dielo, s. 386.
- 61 Pozri Pravda, 20. 4. 1998, s. 18.
- 62 Pozri Robinson, J.: cit. dielo.
- 63 Pozri Tianjian Shi: cit. dielo, s. 388.
- 64 Pozri Robinson, J.: cit. dielo.
- 65 Pozri Li Shunan: *Chu deng „cunguan“ fanchou duo*. [Prvýkrát byť vidieckym úradníkom je veľmi unavujúce.] Renmin Ribao, 29. 12. 1999.

- ⁶⁶ Kovář, J.: cit. dielo, s. 73–74.
- ⁶⁷ Štyri princípy, podľa ktorých sa riadi Čína, definoval Deng Xiaoping a boli ústavne zakotvené. Sú to vedúca úloha komunistickej strany, socializmus, diktatúra proletariátu a marxizmus-leninizmus-Mao Ce-tungovo myslenie.
- ⁶⁸ Wang Youcai a dvaja ďalší disidenti vyhlásili založenie Čínskej demokratickej strany, prvej opozičnej strany od roku 1949, a to v deň návštevy B. Clintona v Číne, 25. júna 1998.
- ⁶⁹ V marci 2000 bol tesnou väčšinou hlasov za prezidenta zvolený Chen Shuibien z opozičnej Demokratickej pokrokovej strany, ktorá dnes má v parlamente asi jednu tretinu zástupcov.
- ⁷⁰ Kovář, J.: cit. dielo, s. 72.
- ⁷¹ Američania A. Nathan a Tianjian Shi uskutočnili v roku 1990 v Číne výskum, v ktorom na otázku – Správa sa vláda k občanom spravodlivo? (anglicky „fair“) – 57 % opýtaných odpovedalo áno (v Nemecku 65 %, v Taliansku 53 %, v Mexiku 42 %). Tento výskum sa navyše uskutočnil rok po udalostiach na Tiananmen, kedy popularita komunistickej strany utrpela. Viac ako 50 % opýtaných pozitívne odpovedalo na 6 z 10 otázok skúmajúcich rôzne aspekty komunistickej vlády a 59 % bolo s centrálnou vládou spokojných. Pozri Huang Yasheng: Why Cina Will Not Collapse. Foreign Policy, 1995, č. 99, s. 56.
- ⁷² V roku 1993 bol čistý príjem roľníka 87 \$ za rok a mestského robotníka 204 \$. Pozri Hornik, R.: cit. dielo, s. 35.
- ⁷³ Pozri Hornik, R.: cit. dielo, s. 32.
- ⁷⁴ Pozri Baogang He: cit. dielo, s. 301.
- ⁷⁵ Pozri Huang Yasheng: cit. dielo, s. 57.
- ⁷⁶ Pozri Shambaugh, D.: The Post-Mao State. In: Shambaugh, D. (ed.): cit. dielo, s. 184–185.
- ⁷⁷ Pozri Nelsen, H.: The Future of Chinese State. In: Shambaugh, D. (ed.): cit. dielo, s. 231.
- ⁷⁸ Naposledy to dokázala v roku 2000 pri potlačení príslušníkov nábožensko-duchovného hnutia Falun gong, ktoré vláda vnímala ako politickú hrozbu.
- ⁷⁹ Už teraz existuje v Číne viac ako 2 000 denníkov, 8 000 časopisov, 3 000 rádii a káblových televízií, 1 000 vysielačích stredísk a 565 vydavateľstiev. Zatiaľ sa len minimálne venujú politickým problémom a kritike, ale pri takom množstve sa výrazne znižuje možnosť cenzúry. Veľké zmeny môže priniesť internet. Pozri: Burns, J. P.: The People's Republic At 50: National Political Reform. China Quarterly, 1999, č. 3, s. 592.

PRÍLOHA

Kritériá slobodných a spravodlivých volieb

Za najdôležitejšie považujem kritériá, ktoré som označila symbolom *

	<i>Volby sú slobodné („free“), keď sú zabezpečené</i>	<i>Volby sú spravodlivé („fair“), keď sú zabezpečené</i>
Pred hlasovaním	<ul style="list-style-type: none"> • sloboda prejavu pre kandidátov, médiá a voličov* • sloboda zhromažďovania • sloboda združovania • sloboda pohybu • všeobecné a rovné volebné právo* • absencia prekážok pre účasť jednotlivých politických strán vo voľbách (resp. pre účasť kandidátov-nestraníkov vo väčšinom volebnom systéme)* • absencia strachu v súvislosti s voľbami a s volebnou kampaňou* 	<ul style="list-style-type: none"> • transparentný volebný proces* • volebný zákon a volebný systém, ktorý nepriviliguje nijakú stranu alebo spoločenskú skupinu* • absencia prekážok pre registráciu občanov v zoznamoch voličov • nezávislá a nestranná volebná komisia* • nestranné správanie polície, armády a súdov* • rovnaké možnosti registrácie na účasť vo voľbách pre všetky politické strany (resp. pre účasť kandidátov-nestraníkov vo väčšinom volebnom systéme)* • nestranné vzdelávacie programy (inštrukcie) pre voličov • spravodlivá („fair“) volebná kampaň, vrátane dodržiavania určitého „kódexu správania“ • rovnaký prístup k verejnoprávnym médiám • nestranné rozdeľovanie štátnych (verejných) príspevkov jednotlivým stranám • vylúčenie možnosti zneužitia štátnych prostriedkov a zariadení pre volebnú kampaň jednotlivých strán
V deň hlasovania	<ul style="list-style-type: none"> • možnosť účasti na voľbách* 	<ul style="list-style-type: none"> • prístup do všetkých volebných miestností pre zástupcov politických strán, pre národných a medzinárodných pozorovateľov a pre médiá* • spoľahlivo tajné hlasovanie* • vylúčenie možnosti zastrasovania voličov • vhodná úprava (vzor) volebného lístka • vhodné volebné urny • nestranná pomoc voličom, ak ju potrebujú • vhodná procedúra sčítavania hlasov • nestranné posúdenie neplatných volebných lístkov • efektívne ochranné opatrenia pri doprave volebných materiálov (hlasovacie lístky, zápisnice ap.) • nestranná ochrana volebných miestností
Po hlasovaní	<ul style="list-style-type: none"> • zákonité možnosti sťažovať sa* • nestranné posúdenie prípadných petícií v súvislosti s voľbami 	<ul style="list-style-type: none"> • nestranné správy o výsledkoch volieb v médiách • akceptovanie výsledkov volieb všetkými politickými subjektami*

Prameň: Petöcz, K.: *Základy demokratických volebných systémov*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1997, s. 68. (Spracované podľa: Elklit, J. – Svensson, P.: *When are Elections Free and Fair – Or At Least Acceptable? Denmark: University of Aarhus, 1996.*)